

НАДА РАДУШКИ*
Институт за политичке студије
Београд

УДК 314:314.116(497.11)
Монографска студија
Примљен: 10.05.2015
Одобрен: 09.06.2015

СРБИЈА У 21. ВЕКУ И ПРОБЛЕМ ДЕМОГРАФСКОГ СТАРЕЊА СТАНОВНИШТВА**

Сажетак: Демографско старење представља глобалну појаву 21. века. Србију, такође, одликује убрзан и интензиван процес старења становништва што има бројне негативне импликације на укупан развој земље. То је резултат великих промена које су се дешавале у старосној структури у другој половини 20. века проузрокованих првенствено дугогодишњим опадањем стопе фертилитета. На основу пописних података у раду се анализирају промене у старосној структури, као и основне детерминанте старосне структуре (наталитет, морталитет, миграције). Такође, указано је и на значај етничке димензије, па истраживање показује да се велика већина националности у Србији налази у дубокој демографској старости због ниског и опадајућег фертилитета, док само мали број етничких заједница има младу популацију услед високих стопа фертилитета као главне детерминанте њихове старосне структуре. Процес старења ће се наставити па је истакнута неопходност мера државне политике.

Кључне речи: демографско старење, старосна структура, фертилитет, недовољно рађање, националности, стратегије, Србија

Увод

Демографски процес старења становништва представља комплексан и глобалан феномен који карактерише савремено развијено друштво, због чега заузима значајно место у оквиру друштвених истраживања и предмет је интересовања стручне и научне јавности. Имајући у виду интензитет, узроке и последице старења, као и чињеницу да утиче на све сегменте друштва, императивно се намеће потреба за спровођењем мера државне политике. Трансформација старосне структуре и старење становништва присутно је у свим друштвима која се налазе у завршној фази демографске транзиције и које одликује дугорочно опадање наталитета.

* raduski@eunet.rs

** Рад је део пројекта: "Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција" финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (број 179009).

Популационо старење у развијеним земљама започело је још почетком 19. века, да би од средине 20. века поред фертилитета, све већу улогу у том процесу имало и даље снижавање морталитета, подстакнуто напретком медицине и побољшањем услова живота, што је утицало на продужење животног века. С друге стране, недовољно развијене земље суочавају се са високим природним прираштајем и великим уделом младог становништва, али је демографско старење све више евидентно и у овим земљама. Према прогнозама Уједињених нација, у наредних педесет година предвиђа се даље продужавање животног века, посебно средњих и старијих генерација, уз константно опадање стопа фертилитета, што ће проузроковати интензивно старење становништва и у овом делу света (United Nations, 2001). Истовремено, у развијеним земљама наставиће се негативни трендови у првом реду због самих карактеристика старосне структуре и јер је процес старења већ далеко одмакао, а и стопе фертилитета ће се одржавати на ниском нивоу. Становништво европских и других индустријализованих земаља бележи све спорији раст и незабележен пораст броја и удела старијих лица што отвара бројна питања везана и за само функционисање и будућност државе (Eberstadt, 1997:3-22). Када је реч о европској популацији, према дугорочним пројекцијама Уједињених нација, током наредних деценија интензивираће се процес демографског старења тако да ће средином 21. века (2050) број становника Европе пасти на око 603 милиона, готово сваки трећи становник биће стар 65 и више година, а сваки десети имаће 80 и више година (United Nations, 2002).¹

Србија, такође, спада у групу земаља у којој је присутно демографско старење и висока просечна старост становништва што је резултат крупних промена које су се дешавале у старосној структури у другој половини 20. века, а проузрокованих првенствено дугогодишњим опадањем стопе фертилитета, затим висином стопе морталитета, као у извесној мери и миграционим кретањима.

Старосна структура и старење становништва Србије

Старосна структура је једна од најважнијих структура становништва, показује квалитативне и квантитативне промене које су присутне у развоју сваке популације у одређеном временском периоду, а будући демографски, економски и друштвени развој зависи у великој мери управо од одлика и промена у овим структурама. Подаци се добијају на основу редовних пописа становништва и од велике су важности јер се на основу њих доносе мере соци-

¹ Постоји неколико класификација, а једна од основних је подела на младо (0-14 година), средовечно (15-64 година) и старо становништво (65 и више година). С тим у вези, разликују се три типа становништва према уделу лица старијег од 65 година: младо становништво (мање од 4%), средовечно (између 4% и 7%) и старо становништво (изнад 7%). Према класификацији Уједињених нација, у стадијуму демографске старости налазе се популације код којих је удео лица старијих од 65 година преко 7%. Старост, према Светској здравственој организације се дели на ранију (65-74), средњу (75-84) и дубоку старост (85 и више година).

јалне, економске и бројних других политика и стратегија, као и израда пројекција становништва. Последњи попис у Србији који је одржан 2011.године, показао је наставак дугогодишњих негативних трендова и интензивирање процеса демографског старења² што је основна одлика и кључни проблем популационог развитка Србије у 21. веку.

Временски посматрано, старосна структура становништва Србије претрпела је највеће промене у обиму и кретању контингента младих и старих лица. Наиме, већ у претходном попису (2002) по први пут је забележено више старих него младих. Број лица преко 65 година (1240,5 хиљада или 16,7%) био је већи од броја лица млађих од 15 година (1176,8 хиљада или 15,8%), индекс старења (1,05) готово двоструко већи од граничне вредности, док је просечна старост износила 40,2 година (табела 1).

Табела 1. *Старосна структура становништва Србије (без КиМ), 2002-2011.*

Старост	2002		2011	
	Број	%	Број	%
Укупно становништво	7.498.001	100,0	7.186.892	100,0
0-14 година	1.176.770	15,8	1.025.278	14,3
15-64 година	5.032.805	67,6	4.911.268	68,3
65 и више година	1.240.505	16,7	1.250.316	17,4
Индекс старења	1,05		1,22	
Просечна старост (године)	40,2		42,2	

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2011.у Републици Србији, Старост и пол, Републички завод за статистику, Београд, књига 2, 2012.

У наредних девет година процес популационог старења се наставља, удео младих се даље смањивао, док се удео старих лагано повећавао, па је према попису из 2011.године³ забележено готово 1,3 милиона (17,4%) лица преко 65 година и 1,0 милиона (14,3%) у старости 0-14 година. Апсолутно посматрано, број старих значајно је већи од броја младих (за око 225 хиљада), индекс старења износи 1,22, а просечна старост 42,2 године. Актуелни резултати показују настављање процеса старења, јер је просечна старост у поређењу са прошлим пописом повећана за две године, удео младих се смањило (са 15,8% на 14,3%), а удео старих повећао (са 16,7% на 17,4%). Дакле, по свим показатељима Србија спада у групу изразито старих популација, односно реч је о одмаклом процесу старења. Генерално, већ од средине 20. века одвија се процес старења, при чему је тај процес временом појачан, па се данас Србија налази у дубокој демографској старости, односно спада у групу држава са нај-

² Под демографским старењем се подразумева повећање удела старих лица уз истовремено смањење удела младих у укупном становништву, а основни аналитички показатељ су индекс старења и просечна старост. Индекс старења показује бројчани однос лица старих 60 и више година и младих 0-19 година (или однос старих 65 и више година и младих 0-14 година). Гранични индекси који показују када нека популација почиње демографски да стари јесу просечна старост преко 30 година и индекс старења преко 0,40.

³ Иначе, ни овај попис није спроведен на територији Косова и Метохије, док је у општинама Бујановац и Прешево (делимично и у Медвеђи) бојкотован од стране велике већине припадника албанске националности.

старијим становништвом и налази се по просечној старости на петом месту у Европи (после Немачке, Италије, Финске, Аустрије и Грчке). Треба имати у виду да ће се демографско старење становништва интензивирати после 2020. године као последица уласка генерација из baby-boom периода у контингент старих лица. Због тога ће у будућем периоду највеће оптерећење радно активног контингента бити старо а не младо становништво имајући у виду негативне тенденције у свим функционално старосним групама.

Пројекције Републичког завода за статистику које су урађене за период 2011-2041. године показују да ће се процес демографског старења наставити, просечна старост становништва Србије ће се повећати на 47 година, удео млађих од 15 година ће се смањити на око 11%, док ће лица преко 65 година чинити четвртину становништва. Удео радног способних лица (15-65 година) ће се смањити (од 3% до 8%, у зависности од варијанте пројекција), што ће имати далекосежне последице на економски потенцијал земље (Републички завод за статистику, 2014).

Неповољни трендови у старосном саставу утичу не само на биолошки развој и нормалну репродукцију, већ и на свеукупни друштвени развој. Стара старосна структура има бројне негативне импликације на регионални развој, демографска, економска, социјална и политичка кретања, као и на укупни капацитет једне државе. У том смислу значајна је не само величина појединих старосних кохорти, већ и њихове пропорције. То најбоље илуструје тзв. коефицијент зависности који показује степен економске оптерећености становништва у радној доби контингентом омладине и контингентом старих лица, и по правилу је у негативној корелацији са старосном структуром. На основу тог индикатора (у оквиру којег се могу издвојити коефицијент зависности младих и коефицијент зависности старих) предузимају се потребне мере у сфери социјалне и економске политике јер за привредни и одрживи развој једне земље није ирелевантно да ли је оптерећеност становништва у радној доби већа због већег удела младих или старих лица. Тако, већи коефицијент зависности младих има за последицу специфичне потребе као што су: већа улагања у предшколске институције, здравствену заштиту, отварање нових радних места и слично, док са друге стране, већи коефицијент зависности старих подразумева веће издатке за социјално осигурање, веће пензионе фондове, специфичне трошкове за здравствену заштиту, другачију структуру потрошње и слично.

Регионални аспект старосног састава становништва Србије

Регионално посматрано,⁴ у Србији су присутне значајне дистинкције између региона не само са квантитативног аспекта (највећи је регион Шумадије и Западне Србије а најмањи регион Јужне и Источне Србије), већ и у погледу

⁴ Пописни подаци исказани су у складу са Уредбом о номенклатури статистичко територијалних јединица, према административној подели на две функционално територијалне целине: Србија-север и Србија-југ. У оквиру прве, налази се Београдски регион и регион Војводине, док Србија-југ чине регион Шумадије и Западне Србије, затим регион Јужне и Источне Србије, као и регион Косова и Метохије (без података). Сваки регион обухвата одређени број области (бивши окрузи) у оквиру којих су сврстане општине.

етнодемографског развитка, социо-економских и културних карактеристика, као и старосног модела становништва (табела 2).

Табела 2. Старосна структура становништва Србије (без КиМ), по регионима, 2011.

Региони	Укупно	0-14		15-64		65 и више		Просеч. старост (године)
		број	%	Број	%	број	%	
Република Србија	7.186.862	1.025.278	14,3	4.911.268	68,3	1.250.316	17,4	42,2
Београдски регион	1.659.440	232.730	14,1	1.154.948	69,6	271.762	16,4	41,8
Регион Војводине	1.937.809	277.470	14,4	1.337.801	69,3	316.538	16,4	41,8
Шумадија и Зап. Србија	2.031.697	298.485	14,7	1.374.202	67,6	359.010	17,7	42,3
Јужна и Источна Србија	1.563.916	216.593	13,9	1.044.317	66,8	303.006	19,4	43,3
Косово и Метохија

Београдски регион (2,0 милиона) једини од свих региона Србије бележи повећање броја становника у периоду између два пописа (за 83,3 хиљада) захваљујући првенствено емиграционој компоненти односно досељавању становништва, а одликује га просечна старост становништва (41,8) нижа од просечне старости за укупну популацију Србије. У односу на остале регионе бележи нешто већи удео лица у контингенту 15-64 године (69,6%). Старосну структуру карактерише већи удео старих (271,8 хиљада или 16,4%) него младих (232,7 хиљада или 14,1%).

Регион Војводине (1,9 милион) забележио је опадање броја становника у односу на претходни попис (за 100,2 хиљада), а такви трендови регистровани су у свим окрузима изузев Јужнобачког захваљујући пре свега миграционој компоненти, односно досељавању у веће градове (нпр. Нови Сад). Основни разлог депопулације војвођанског становништва је првенствено негативан природни прираштај, али и негативан миграциони салдо у том периоду.⁵ Старосни модел одликује више старих лица (316,5 хиљада или 16,4%) него младих (277,5 хиљада или 14,4%) за око 40 хиљада. Процес старења карактеристичан је како за укупну војвођанску популацију, тако и за готово све националности које живе на овом изразито мултиетничком подручју.

Најнеповољнија ситуација је у региону Јужне и Источне Србије где је скоро свако пето лице старије од 65 година (303,0 хиљада лица или 19,4%) док је истовремено број младих значајно мањи (216,6 хиљада или 13,8%) што јасно указује да се популација овог региона налази у поодмаклој фази демографског старења. Илустрације ради, у неким општинама просечна старост становништва износи чак преко 50 година (Црна Трава, Сврљиг и Гацин Хан). У компарацији са осталим регионима, становништво југоисточне Србије има највишу просечну старост (43,3), највеће уделе старих а најмањи удео младих. Мада су негативни популациони трендови забележени на свим територијалним нивоима

⁵ У претходном међупописном периоду (1991-2002), Војводина је забележила пораст броја становника и то искључиво захваљујући имиграционој компоненти, односно масовном доласку избеглих лица из бивших југословенских република. Од укупно 617,7 хиљада избеглица колико је регистровано по првом попису избеглица (1996), око 260 хиљада је прибежиште нашло у Војводини (Радуски, 2007:88-91).

ма, убедљиво највеће смањење броја становника између два пописа бележи управо овај регион (-189,1 хиљада), а у оквиру њега Пчињски округ (-68,6 хиљада), при чему треба имати у виду, поред поменутих демографских фактора и значајан необухват становништва пописом због бојкота припадника албанске националне мањине (Радушки, 2013: 3).

Депопулационе тенденције су изражене и временом интензивирание и у региону Шумадије и Западне Србије (2,0 милиона) који, такође, бележи смањење броја становника (за 105,2 хиљада), изузев у Рашком округу због позитивног природног прираштаја припадника бошњачке и муслиманске националности који су просторно концентрисани на овом подручју. Овај регион у поређењу са другим има највише младих (298,5 хиљада или 14,7%), али га, такође, одликује популационо старење што показује висока просечна старост становништва (42,3), већи број и удео старих од младих (за око 60 хиљада или за три процентна поена).

Старосна пирамида становништва Србије, као и њених региона, има одлике регресивног типа, јер је најужа у основи (најмањи је удео лица од 0-14 година), а најшира у средишњем делу (најбројније су генерације у старости 40-59 година), што је проузроковано константним смањењем броја живорођених, односно недовољним рађањем што води убрзаном старењу и депопулацији. Опадање стопа смртности (посебно код одојчади, деце, омладине и млађег средовечног становништва) може деловати чак на подмлађивање популације, док је утицај миграција двојак. Наиме, у оквиру унутрашњих миграција, ова компонента највише је утицала на старосни састав популације већих градова будући да су мигранати углавном млађа лица. Када је реч о спољним миграцијама, крајем 20. и почетком 21. века емиграције су утицале на старење становништва с обзиром на одлазак младих у иностранство (из економских и политичких разлога), док је у оквиру имиграционих кретања реч о присилним миграцијама (долазак великог броја избеглица), али који се по свом старосном саставу нису битније разликовали од аутохтоне популације, па то није утицало на подмлађивање становништва Србије.

Детерминанте старења и природно кретање становништва Србије

Основна карактеристика дугорочног демографског развоја Србије су квалитативне промене у репродуктивном понашању, подстакнуте друштвено-економским и социо-културним развојем, што је утицало на транзицију наталитета (Мацура, 1975). После компензационог периода почетком 1950-их година, започет је тренд смањивања укупног броја живорођења и континуирано опадање стопе наталитета. Стопа наталитета се већ почетком 1970-их година спустила на ниво од око 14 промила, а затим константно и лагано опадала, да би се већ од 1990-их година стабилизovala приближно на нивоу од 10 промила, па се може рећи да је транзиција наталитета завршена.⁶

⁶ И други демографски индикатори показују да је број живорођених у Србији константно мањи него што је потребно за просто обнављање становништва. Стопа укупног

Смртност, друга компонента природног кретања становништва, забележила је опадање у тзв. baby boom периоду и непосредно после њега, да би крајем 1960-их и почетком 1970-их година започела растућа тенденција у кретању броја умрлих. Почетком 1990-их година, на супрот минималном броју живорођења достигнут је максимум у погледу броја умрлих, односно негативан природни прираштај, а након тога, кретање броја умрлих се стабилизује (на нивоу од преко 100 хиљада). Слично кретање, односно узлазни тренд имала је и стопа морталитета, као општи показатељ смртности, која је од 1990-их година стално изнад 10 промила. Основни узрок треба тражити у интензивирању процеса демографског старења што је умањило ефекте стварног пада морталитета и пораста средњег очекиваног трајања живота условљених социоекономским развојем друштва (Радивојевић, 2002). Као важан демографски показатељ смртности неке популације често се користи очекивано трајање живота, јер његова вредност зависи од нивоа смртности у свим старосним групама. Без обзира што је у Србији по овом питању постигнут напредак, и даље има простора за повећање очекиваног трајања живота пре свега отклањањем егзогених узрока смртности (нпр. боља превентива, здравствено информисање, начин живота, итд).⁷

Као резултат супротних трендова у кретању основних демографских варијабли, односно континуираног опадања стопе наталитета, а раста стопе морталитета, природни прираштај је стално опадао да би потом бележио негативне вредности.⁸ То што је стопа природног прираштаја негативна тек од 1992. године се у највећој мери може објаснити до тада релативно повољном структуром становништва и то како са аспекта рађања тако и у погледу смртности (Пенев, 2006). Природни прираштај је под пресудним утицајем наталитетне компоненте мада услед демографског старења и морталитет добија на значају. Права слика и размере неповољних трендова може се јасније сагледати са аспекта нижих територијалних јединица (окрузи и општине).⁹

фертилитета, односно број живорођене деце по једној жени (1,4) знатно је испод нивоа (чак за трећину) који обезбеђује просту замену генерација (2,1 детета по жени), а у последњој деценији још је смањена (са 1,6 на 1,4). Такође, нето стопа репродукције од средине 1950-их година је константно испод 1,0 што значи да у Србији већ дуже време није обезбеђена ни проста репродукција.

⁷ Очекивано трајање живота у Србији износи 71,6 година за мушко и 76,8 година за женско становништво. У развијеним земљама већ је достигнут висок ниво очекиваног трајања живота (на пример, у Јапану за жене 86 година, а за мушкараце 79 година), па се у будућем периоду тешко може утицати на даље повећање због детерминишућег дејства биолошких фактора.

⁸ У пописној години (2011) регистровано је 65,6 хиљада живорођења и стопа наталитета од 9,0 промила. Број умрлих лица био је већи и износио је 102,9 хиљада, а стопа морталитета 14,2 промила, па су апсолутни природни прираштај и стопа негативни (-37,3 хиљада, односно -5,2 промила) (Републички завод за статистику, 2012).

⁹ У Србији је од укупно 25 округа, само у три (Рашки, Севернобачки и Београдски) регистрован позитиван прираштај и то са врло ниским вредностима. Исто тако, само седам од укупно 165 општина има позитиван прираштај: Нови Сад и београдска општина Гроцка, а затим Бујановац, Прешево, Сјеница, Нови Пазар и Тутин у којима живи претежно становништво исламске вероисповести.

Бројни су фактори детерминисали поменуте промене у природном кретању становништва. Константно опадање стопе наталитета и пораст опште стопе морталитета, првенствено услед интензивног старења, кључни су узроци негативних и високих вредности природног прираштаја. Док је општи морталитет, упркос постигнутим резултатима у смањењу морталитета, на релативно високом нивоу услед демографског старења, узроци опадања наталитета су, пре свега, чиниоци који делују у процесу демографске транзиције (индустријализација, урбанизација, пораст образовног нивоа, већа мобилност становништва и друго), али и промењен статус жене у породици и друштву, већа запосленост, контрола рађања и планирања породице, модеран стил живота и бројни други.

На основу досадашњих трендова у природном кретању и старосној структури становништва Србије, поставља се питање шта се може очекивати у будућем периоду? Поменуте пројекције показују наставак процеса депопулације и негативног природног прираштаја. Оно што посебно забрињава јесте чињеница да према свакој варијанти пројекција (ниска, средња, висока или константна) број становника Србије ће у будућем периоду бити мањи. На пример, према оптимистичкој варијанти (која подразумева лагано повећање стопе фертилитета) број становника ће се смањити за 260 хиљада, а према песимистичкој (настављен досадашњи тренд снижавања стопе фертилитета), Србија ће имати број становника мањи за око 712 хиљада. Највероватније је да ће се становништво мењати у складу са средњом варијантом (лагани пораст фертилитета на крају пројектног периода) и број становника ће се смањити за око 404 хиљаде (Републички завод за статистику, 2014).

Етнички аспект старосне структуре Србије

Србија је вишенационална држава, па посебну пажњу треба посветити етничкој димензији старења становништва будући да различити демографски развитак припадника етничких заједница и трендови у старосној структури несумњиво имају великог утицаја на свеукупни друштвено-економски и социо-културни развој земље. Велике дистинкције у старосном саставу припадника различитих националности индикатор су њиховог демографског развоја током дужег временског периода који је условљен првенствено различитим природним кретањем становништва, односно етнички диференцираним природним прираштајем, затим у мањој мери миграционим салдом, као и променом приликом декларисања о националној припадности. У Србији постоји изразита етничка поларизација, па су на једној страни националности којима је иманентан висок удео старих лица и интензиван процес демографског старења, а на другој су оне са изразито младим становништвом. У складу с тим, присутна су два дијаметрално супротна типа - прогресивни и регресивни, али оба старосна модела (изразито стара или млада популација) имају негативан утицај на све сегменте друштвеног живота. Као последица различитог популационог развитка и интензитета процеса старења, старосна структура становништва по националности је изразито диференцирана, а разлике између етничких група су током времена остале готово исте или су се чак повећале, нарочито када је реч о уделима старих лица.

Срби, као већинска националност, имају ниске стопе наталитета и последично стару старосну структуру становништва јер је удео млађих од 15 година (13,7%) нижи од удела лица старијих од 65 година (17,6%), при чему је апсолутно и релативно највише лица у старости од 45-59 година. Основни демографски показатељи - просечна старост (42,6) и индекс старости (1,3) јасно показују да се ово становништво налази у дубокој демографској старости (табела 2).

Табела.3. Старосна структура по националности, Србија (без КиМ), 2011.

Национална припадност	Укупно	0-14		15-64		65+		Просечна старост (године)
		Број	%	Број	%	Број	%	
Укупно*	7186892	1025278	14.3	4911268	68.3	1250316	17.4	42.2
Срби	5988150	819091	13.7	4112983	68.7	1056076	17.6	42.6
Бошњаци	145278	35451	24.4	97301	67.0	12526	8.6	33.5
Бугари	18543	1453	7.8	11494	62.0	5596	30.2	50.9
Буњевци	16706	1569	9.4	10758	64.4	4379	26.2	48.7
Власи	35330	3203	9.1	21011	59.5	11116	31.5	51.3
Југословени	23303	901	3.9	17836	76.5	4566	19.6	50.2
Мађари	253899	29808	11.7	169472	66.7	54619	21.5	45.0
Македонци	22755	1153	5.1	15952	70.1	5650	24.8	51.6
Муслимани	22301	3953	17.7	15668	70.3	2680	12.0	38.6
Роми	147604	47478	32.2	94274	63.9	5852	4.0	28.3
Румуни	29332	3557	12.1	19781	67.4	5994	20.4	44.6
Словаци	52750	6572	12.5	36059	68.4	10119	19.2	44.3
Хрвати	57900	4159	7.2	36772	63.5	16969	29.3	51.0
Црногорци	38527	3771	9.8	26492	68.8	8264	21.4	46.5

Извор: *Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији, Веоисповест, матерњи језик и национална припадност, РЗС, Београд, књига 4, 2013.*

Напомена: У анализу су узете националности са преко 10.000 припадника.

*Разлику до укупног становништва чине не изјашњени, регионална припадност и остали.

Од бројнијих националности, као демографски најстарије могу се издвојити Македонци, Власи, Хрвати, Бугари и Југословени. Ове националности одликује низак наталитет, висок морталитет и негативни природни прираштај, па имају најстарије становништво, односно регресивни тип старосне структуре, који карактерише знатно већи удео старих лица од младих. За ове популације је карактеристично да се налазе у дубокој демографској старости (просечна старост се креће око 50 година), при чему је удео старих (преко 65 година) вишеструко већи од удела младих (испод 15 година). На пример, код Бугара и Хрвата просечна старост становништва износи 51 годину, готово једна трећина је старија од 65 година, а око 7% становништва је млађе од 15 година. Лица која су се у последњем попису декларисала као Југословени имају убедљиво најмање уделе младих (само 3,9%), а близу једне петине становништва старијег од 65 година.

После поменутих националности, демографски најстарије етничке заједнице су Црногорци и Буњевци (са просечном старошћу између 46,5 и 48,7

године), са уделом младих испод 10%, а уделом старих око једне четвртине становништва. Затим следе Словаци, Румуни и Мађари (са просечном старошћу између 44 и 45 година), са нешто мањим уделом старих лица (близу једне петине), али исто тако са ниским уделом младих (око 12%). Код ових популација највише је старих лица, затим старијег и млађег средовечног, а најмање младих, па старосна структура има изглед неправилне (обрнуте) пирамиде.

Истовремено, старосни састав мањег броја националности у Србији знатно је млађи од просека и може се сматрати релативно младим популацијама. У ту групу спадају пре свега Роми као демографски најмлађа националност, а затим Бошњаци и Муслимани и неке малобројније етничке скупине. Демографски младе популације имају натпросечне стопе фертилитета што је главна детерминанта њихове старосне структуре, тј. непосредна последица популационог развоја и релативно високих стопа природног прираштаја. Код ових националности врло је висок удео најмлађих, док је удео старих лица низак, при чему имају ниже вредности индекса старења од граничног индекса (0,40) изнад којег се сматра да одређена популација почиње да стари. На пример, Роми (просечна старост 28,3 година, а индекс старења само 0,12), имају убедљиво највећи удео лица млађих од 15 година (32,2 %), затим средовечних, док је удео најстаријих само 4,0%, (што је, на пример, у поређењу са већинским нацијом преко четири пута мање). Оваква старосна структура чини правилну пирамиду (са широком основом због великог удела младих) и показује да су према свим критеријумима демографски младо становништво (Пенев, 2006:125). Бошњаци, због бржег опадања natalитета, имају интензивнији процес старења и другачију старосну структуру, односно удео младих (24,4%) готово је троструко већи од удела старих (8,6%). Просечна старост је 33,5 година, док је индекс старења близу граничне вредности. У оквиру високофертилитетних популација Муслимани имају највећи удео старих (12,0%), а најмање младих (17,7%), док је просечна старост близу 40 година (38,6).

Треба истаћи да је у протеклом периоду и код младих популација присутно демографско старење. Тако су Роми имали смањење удела младих и истовремено повећање удела старих лица, док су највеће промене у старосној структури забележили Бошњаци и Муслимани због бржег опадања фертилитета у односу на ромску националности. Дакле, процес старења становништва присутан код свих националности, а већина етничких заједница које живе у Србији може се сматрати врло старим популацијама. Међутим, иако је процес старења захватио и младе популације, ово ће становништво због демографске инерције и у будућем периоду одликовати млада старосна структура и висок удео издржаваних лица.

Уместо закључка

Демографска слика Србије је данас суморна имајући у виду не само преко две деценије присутан негативан природни прираштај, већ истовремено и негативан миграциони салдо, процес јачања емиграционих токова, а посебно миграције младих и високообразованих лица. Србију, такође, одликује интен-

зиван процес демографског старења становништва као резултат великих промена у старосној структури проузрокованих првенствено дугогодишњим опадањем стопе фертилитета због чега је неопходно предузимање хитних и адекватних мера популационе и социјалне политике инкорпориране у дугорочну развојну политику земље.

Улога и значај државе у регулисању и усмеравању демографског развоја несумњиво је велика. Активан приступ старењу и старим лицима не бази људских права подразумева квалитет живота који треба да се базира не само на индикаторима материјалног животног стандарда, већ и на субјективним факторима (друштвени односи, сигурност, ментално здравље, културни ресурси, образовање и др.) (Мастикоса, 2015:69). У том смислу, важно је споменути да је Влада Републике Србије донела 2006.године *Националну стратегију о старењу 2006-2015. године* усклађену са Мадридским међународним акционим планом о старењу становништва (2002) који је настао имајући у виду да је старење проблем са којим се данас суочавају готово све земље. Стратегија се заснива на основним принципима као што су пре свега уважавање феномена старења, пуна интеграција старих лица у друштво, поштовање различитости и других потреба старијих лица, обезбеђивање економске и социјалне сигурности у старости, елиминисање свих облика дискриминације према старима, подстицање доживотног образовања, прилагођање система социјалне заштите, као и тржишта рада са последицама старења становништва и други (Национална стратегија о старењу, 2006). Такође, важна је и *Националну стратегију одрживог развоја* којом су, између осталог, утврђени и стратешки циљеви популационе политике Србије, која обухвата заустављање или успоравање неповољних демографских тенденција, креирање адекватне политике рађања и бриге о младима, помоћ старим лицима, повећање очекиваног трајања живота, регулисање миграција, спречавање "одлива мозгова" и друго (Национална стратегија о одрживом развоју, 2008).

Стварање одговарајућег институционалног оквира, спровођење и унапређење популационе политике представља приоритет у демографском развоју Републике Србије. Али, није довољно само доношење и усвајање одговарајућих стратегија, него и њихово ефикасно спровођење, политичка подршка и посвећеност Владе, обезбеђено финансирање, праћење и ревизија. Другим речима, за реализацију ових стратешких циљева у наредном периоду потребна је већа активност државе, укључујући и јединице локалне самоуправе, већа издвајања из буџета Републике Србије, као и координисано функционисање свих надлежних органа.

Литература:

1. Eberstadt Nicholas (1997): *World Population Implosion, Public Interest*, London.
2. Мастикоса Оливера (2015): Потребне и потенцијали старих људи, *Социјална мисао*, број 1, Београд.
3. Маџура Милош (1975): *Прилози теорији и политици становништва*, Економски институт, Београд.
4. Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе (2004): *Етнички мозаик Србије према подацима пописа становништва 2002*, Београд.

5. *Национална стратегија о старењу 2006-2015* (2006): Влада Републике Србије, Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, Београд.
6. *Националан стратегија одрживог развоја* (2008): Влада Републике Србије, Београд.
7. Пенев Горан (2006): Становништво по полу и старости, у: *Становништво и домаћинства Републике Србије према попису 2002.године* (ур.Г.Пенев), Републички завод за статистику, Институт друштвених наука и Друштво демографа Србије, Београд.
8. Радивојевић Биљана (2002): Смањење смртности старог становништва и могући правци политичког одговора, *Демографски преглед*, број 17, Министарство за социјална питања, Институт друштвених наука, Београд.
9. Радушки Нада (2013): Национална припадност становништва Србије по попису 2011.године, *Српска политичка мисао*, број 1, Институт за политичке студије, Београд.
10. Raduški Nada (2007): Forced migrations and changed ethnic structure of Serbia in the beginning of 21st century, *Facta Universitatis*, University of Niš, vol. 6, no.1, Niš.
11. Републички завод за статистику (2014): *Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041. Подаци по општинама и градовима*, РЗС, Београд.
12. Републички завод за статистику (2012): *Саопштење-Витални догађаји у Републици Србији 2011.године*, РЗС, број 184, Београд.
13. Републички завод за статистику (2012): *Попис становништва, домаћинства и станова 2011.у Републици Србији, Старост и пол*, књига 2, РЗС, Београд.
14. Републички завод за статистику (2003): *Попис становништва, домаћинства и станова 2002, Пол и старост*, књига 3, РЗС, Београд.
15. Републички завод за статистику (2013): *Попис становништва, домаћинства и станова 2011.у Републици Србији, Вероисповест, матерњи језик и национална припадност*, књига 4, Београд.
16. United Nations (2001): *World Population Prospects: The 2000 Revision*, New York.
17. United Nations (2002): *World Population Ageing 1950-2050.*, Publication, New York.

SERBIA IN THE XXI CENTURY AND DEMOGRAPHIC AGING OF THE POPULATION IN SERBIA

Summary: Demographic aging is a global phenomenon of the 21st century. Serbia is characterized by an intensive process of demographic aging of population as a result of major changes that have occurred in the age structure in the second half of the twentieth century, and is conditioned primarily long-term decrease in fertility rates. According to the data collected in the 2011 census, the paper analyzes relevant changes in age structure and aging of population of Serbia, as well as the main component of natural movement (births, mortality, natural population growth). Also, the article analyzes demographic aging population in light of ethnic differences. As result very different natural movement of population by nationality, migrations and changed declaration of national affiliation there are relevant differences in the age structure. On one side are the nationalities that are in deep demographic old age because of low and declining fertility. On the other hand they are very young population due to high fertility rates as the main determinants of age structure. Demographic aging of the population in Serbia has negative implications which requires adequate measures of a state policy.

Key words: demographic aging, age structure, low fertility, nationalities, strategy, Serbia